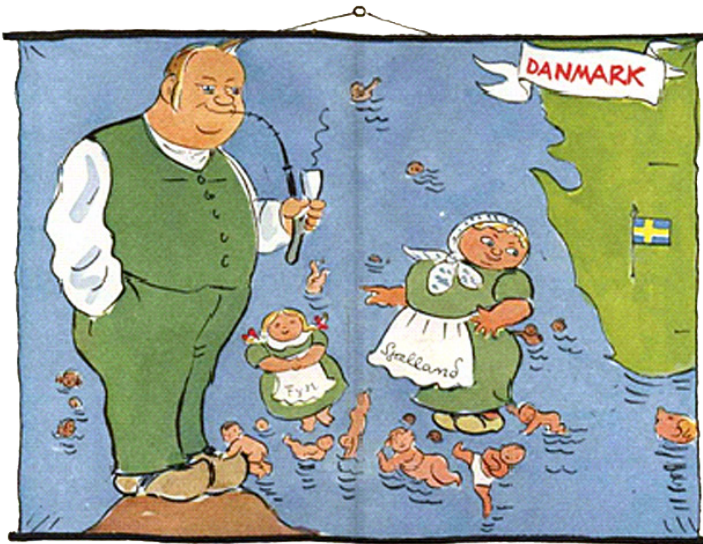

*Vajiravudh - Kong Rama VI. Efter
M.R. Kukrit Pramoj: In Commemo-
ration of the 50th Anniversary of The
Siam Cement Co., Ltd. 1963.*

Dansk industrialisering i Sydøstasien

Fortællingen om Danmark som et bondeland har været børnelærdom, også efter industrialiseringen. Her illustreret ved digterpræsten Kaj Munks Danmarksbillede, som det gengives i Herluf Jensenius' streg i et hæfte fra 1943 om Danmarks geografi og historie.

Frygten for Asien er en del af den krisebevidsthed, der i disse år præger danskerne. Især Østens store lavtlønsøkonomier bliver anset for en uundgåelig del af danske virksomheders fremtid, og det er sandsynligt, at flere af dem om få år er kommet på kinesiske hænder. Samtidigt forbereder flere sig på at deltage i kampen om at få del i den voksende økonomiske lagkage i især Kina. Det rejser spørgsmålet om, hvad virksomhederne skal forberede sig på at møde derude. For Asien er stadigvæk en fremmedartet verdensdel, der byder på muligheder, men også ukendte udfordringer. Journalister og andre er i det lys i stigende grad optaget af, hvordan de erfaringer, der allerede er gjort af nogle, kan være af uvurderlig betydning for andre. Der er derfor opstået en stor interesse for dansk erhvervslivs oplevelser i

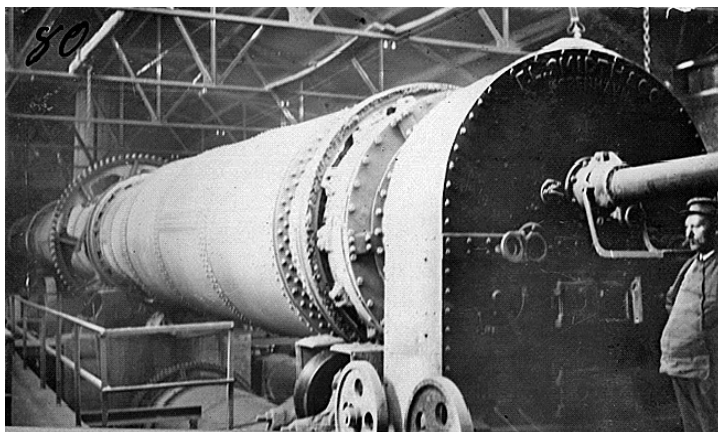
Asien, og virksomheder som Bestseller, Carlsberg, Ecco og Arla er begyndt at øse af deres erfaringer. Den slags kan jo betragtes som konkret anvendelsesorienteret historieskrivning, men tidsperspektivet er ofte kort, som regel koncentreret på interviewpersonernes erindringer om de seneste årtier. Man kan let få indtrykket af, at dansk erhvervsliv først for nyligt er kommet ud af hullerne.

Det skulle man da også tro, hvis man ser på det gængse billede af de drivende kræfter i den nyere danske samfundsudvikling. Både i forskningen og i den brede historiebevidsthed har der nemlig været en stærk tendens til at tilskrive landbruget æren for skabelsen af det moderne Danmark, mens industrien opfattes som et fremmedelement fra udlandet, nærmest som en invasiv art, der har forstyrret en oprindelig dansk gårdmandskultur – og i øvrigt først fik nævneværdig økonomisk, social og kulturel betydning efter 1960erne. Det billede er ikke mindst blevet opretholdt via de danske museer, hvor bondekulturen ofte har været enerådende, og hvor industrien, som historikeren Thorkild Kjærgaard har udtrykt det, er blevet fremstillet som nærmest udansk.

Men kan der da fremdrages et alternativ til dette billede af Danmark som en introvert bondenation med en internationalt mere eller mindre ubetydelig industriel sektor? Det spørgsmål er det i høj grad oplagt at rejse fra et nordjysk museum. Bevæger vi os rundt i landskabet i og omkring Aalborg og ved Mariager Fjord, kan vi nemlig på nærmeste hold stifte bekendtskab med efterladenskaberne fra en dansk cementindustri, der har haft cementfabrikken Aalborg Portland og ingeniørvirksomheden F.L. Smidth & Co. i spidsen, men hvis mindste aftryk, når det kommer til stykket, skal findes i Danmark. Da Aalborg Portland i 2007 af Kulturarvsstyrelsen blev udpeget til et af Danmarks 25 nationale industrimonumenter, kunne der således henvises til, at der fra dansk side gennem mere end et århundrede er leveret et omfattende bidrag til etableringen af verdens cementindustri.

Hvor vigtig en rolle, det danske bidrag end har været tilskrevet, så er udviklingen i dets omfang og karakter siden 1890erne imidlertid så godt som ukendt. Det er et af de aspekter, der ikke har

Europas første rotéovnsanlæg – og det føregangsanlæg, der var grundlaget for dansk cementindustri's udvikling til et industrieventyr på verdensplan – monteret på Aalborg Portland 1898-99. Foto omkring 1906, F.L. Smidths arkiver.

haft held til at slippe gennem nåleøjet hos den landbrugsdominerede historieskrivning, heller ikke selv om tanken om at anlæggelsen af Aalborg Portland har været det afgørende grundlag for, at danskere har bygget cementfabrikker f.eks. midt i Sumatras jungle eller for den sidste kinesiske kejser, nok kan pirre fantasien hos mange. I 2011 har Nordjyllands Historiske Museum imidlertid med støtte fra Kulturarvsstyrelsen haft lejlighed til at påbegynde udforskningen af dette vel nok mest globalt orienterede element af den nordjyske kulturarv og historie. Hvis ikke et sådant arbejde skulle foregå ved det museum, der ligger klods op ad Aalborg Portland, kan det være svært at pege på, hvem der skulle tage den spændende historie op. Undertegnede har derfor tilbragt en god del af 2011 i F.L. Smidths arkiver og ad den vej haft mulighed for et nærgående indblik i den rolle, som det danske bidrag spillede i etableringen og udviklingen af Siams (fra 1939: Thailand) cementindustri fra 1913 til 1925. Det er på den måde lykkedes at løfte en første lille flig i en belysning af de muligheder og vilkår, som danskerne mødte i Østen i det hele taget, og at analysere hvordan de håndterede de mange udfordringer.

De foreløbige resultater udbygges de kommende år, så arbejdet kan komme til at omfatte det danske islæt i hele Asiens cementindustri, der blev indledt i 1890'erne og flere steder er fortsat frem til i dag. Målet er, at den samlede belysning dermed vil få både en større vægt og en bredere geografisk relevans – og derefter kan gøres til genstand for en samlet formidling, først og fremmest ved en omfattende publikation og gennem udstillinger af blandt andet et stort og meget fint fotomateriale. I det følgende vil jeg derfor nøjes med at opridse den overordnede situation i Siam og på den måde løfte lidt af sløret for, hvordan indtrykket af danskernes rolle i etableringen af Asiens cementindustri harmonerer ualmindeligt dårligt med billedet af Danmark som en nation bestående af bønder, der først for nylig er begyndt at kravle ud fra deres sneglehus.

En grov sammentælling fordelt på verdensdele efter opremsningerne af større projekter i Knudåge Riisagers (1922) og Poul Drachmanns (1932) jubilæumsskrifter for F.L. Smidth.

Europa og den nære orient	Rusland	Asien	Nordamerika	Sydamerika	Australien – New Zealand	Afrika
166	7	38	20	3	3	9

Cement til kong Vajiravudhs Siam

Bortset fra Japan var Siam det eneste land i Østen, der ikke var helt domineret af en europæisk stat ved indgangen til det 20. århundrede. Det kunne imidlertid blot se ud til at være en stakket frist, for Frankrig pressede på fra øst gennem Indokina, og fra den malajiske halvø og Burma fra henholdsvis syd, vest og nord var presset fra den mægtige britiske kolonimagt mærkbart. Fra midten af 1800-tallet måtte det siamesiske monarki derfor arbejde målrettet for reformer af landet, der kunne sikre dets levedygtighed i en fortsat selvstændig position i forhold til de vestlige koloniinteresser. Det foregik i høj grad efter europæisk forbillede under kongerne Mongkut (1851–68),

*Lastning på ØK's Selandia af roter-
øvnsvær til Siam i Københavns havn
i 1914. F.L. Smidths arkiver.*

Chulalongkorn (1868-1910) og Vajiravudh (1910-1925), men frem for at være begrundet af beundring for den vestlige civilisation var stemningslejet altså snarere antivistligt.

Et af de centrale elementer i det siamesiske reformarbejde var etableringen af en effektiv infrastruktur med havne, veje, broer og jernbanelinier, der kunne styrke udnyttelsen af landets ressourcer – og monarkiets muligheder for at befæste sin magtposition, når fjerne provinser af og til udviste en mere autonom dømmekraft, end kongen ønskede, og når den militære styrke skulle mønstres. De meget store investeringer i landets militær nyttede ikke meget, hvis ikke der var mulighed for at bringe soldater og kanoner frem til landets grænser.

Til infrastrukturen – og til erstatning af landets traditionelle byggeri i træ i øvrigt – skulle der anvendes cement i store mængder, og kong Vajiravudh bad derfor i 1913 sin indenrigsminister Chao Phraya Yomaraj om at foranstalte anlæggelsen af en cementindustri. Det førte i foråret 1913 til etableringen af The Siam Cement Co. med kongen som hovedaktionær. – Kontrollen med en så vigtig strategisk ressource som cementproduktionen kunne ikke overlades til private kræfter. Siameserne begyndte straks at se sig om efter en leverandør af teknologi til landets første cementfabrik, og da der var tale om et særdeles kompliceret projekt, ikke kun i en orientalsk kontekst, måtte de derfor endnu en gang vende sig mod Vestens kompetencer. Der blev indhentet tilbud fra leverandører i Tyskland, England og Danmark, og der blev sendt en delegation til forhandlinger i Europa, hvor der også kunne gøres studier af fungerende cementfabrikker, blandt andet på anlæggene i Aalborg, hvor Aalborg Portlands epokegørende rotérovnsanlæg fra 1899 og 1908 uden tvivl var det vigtigste at bese.

I Tyskland og England havde maskinfabrikanter med udgangspunkt i nogle af verdens største industrikonglomerater meldt sig på banen i den teknologiske udvikling, der prægede cementindustrien i

årtierne omkring 1900, så der var stærke konkurrenter. Den siamesiske ordre gik imidlertid til Danmark, og det var næppe noget tilfælde, og næppe heller begrundet alene af danskernes kompetencer. På et overordnet niveau havde storpolitiske sammenhænge nemlig en gunstig indflydelse på danskernes muligheder, både i Siam og generelt i Østen.

Småstatsfordelen

Danmark havde fået sin første handelstraktat med Siam i 1858, og det havde været startskuddet til et ganske omfattende dansk indslag i landets erhvervsliv. Fra siamesisk side var der nemlig stor interesse for at samarbejde med aktører fra den politisk ufarlige europæiske småstat, hvorfra der ikke var grund til at frygte, at et erhvervssamarbejde ville kunne udvikle sig til et brohoved for politisk dominans.

Fra dansk side kunne denne småstatsfordel udnyttes bredt i det kolonidominerede Østen – fra Indien i vest til Japan i øst – men i Siam kunne der altså arbejdes i en art tomrum uden påvirkning fra britisk, tysk, russisk eller fransk indflydelse. En lang række danske virksomheder fik derfor mulighed for at udfolde sig i Siam, og nogle af dem, med H.N. Andersens ØK i spidsen, opnåede en betydende position i landets erhvervsliv. Efter ØKs etablering af Nørresundby Portland Cementfabrik i 1908 var en stor del af Siams cement kommet derfra, og da F.L. Smidth & Co.-stifteren Alexander Foss i 1912 var trådt ind i ØKs bestyrelse, var der endda etableret direkte personlig forbindelse mellem de siamesiske og de danske cementinteresser.

Småstatsfordelen banede altså vejen for et dansk islæt i Siams cementindustri, som danskerne ikke var sene til at udnytte. Men at gå ad den vej skulle snart vise sig at indebære accepten af vilkår, der bød på store udfordringer for de personer, som skulle udføre deres daglige dont i de siamesiske omgivelser.

Den danske tiger

Når det har været oplagt at påbegynde afdækningen af det danske bidrag til Asiens cementindustri i Siam, skyldes det, at der netop her er en særlig mulighed for at følge forholdene på allernærmeste hold. For ud over at levere maskinerne og samtlige øvrige anlæg til fabriksbyggeriet fra 1913 til 1915 bidrog F.L. Smidth & Co. også med de, i første omgang, fire ledende funktionærer til fabrikken, og én af dem, Oscar Schultz, skrev flittigt hjem til sin familie og berettede om sin dagligdag. Hans breve findes stadig og giver mulighed for et farverigt indblik i danskernes rolle.

Valget af en dansk samarbejdspartner eliminerede hovedfaren for ubehagelig vestlig indflydelse på det siamesiske cementprojekt. Der var ingen grund til at frygte, at det danske bidrag til etableringen af en siamesisk cementindustri ville blive brugt som et middel til at opnå magt og indflydelse på andre af landets forhold. Det var

*Cementfabrikken i Bangsue 1916
med danskernes bungalows til højre
i billedet. I dag er området en del
af millionbyen Bangkok. Foto: F.L.
Smidths arkiver, Valby.*

derfor heller ikke nødvendigt for siameserne at bruge kræfter på at sætte sig ind i mere end det allerhøjst nødvendige. Der var brug for cement til landets byggeprojekter, men var tilførslen blot stabil, kunne driften af fabrikken lige så godt overlades til dem, der havde forstand på den slags – eller, med andre ord, til danskerne.

Det kom ikke mindst til udtryk ved udformningen af fabrikken, der blev placeret i Bangsue, godt 10 km nord for Bangkok, i det lave marsklandskab ud mod Menam-floden. Her lå i forvejen et stikspor fra en nordgående jernbane, og området var desuden udstyret med et vidtforgrenet kanalsystem, der efter dansk anvisning relativt let kunne tilpasses, så det kunne anvendes som transportvej for brændsel og cement. Kanalerne blev reguleret, således at de dannede en holm, omgivet af Siams skove og de lokale bønders rismarker, hvor produktionsbygningerne blev anlagt side om side med tre statelige bungalows til indkvartering af de danske funktionærer. Den støjende og støvende cementfabrik blev altså nærmest placeret i baghaven til danskervillaerne, hvorfra produktionen konstant kunne overvåges fra allernærmeste hold. Bangsue-fabrikken fik dermed karakter af et lille dansk domæne, hvorfra Oscar Schultz' breve gentagne gange vidner om, hvordan han i dagligdagen havde vidtstrakt råderum til agere nærmest som regent med mulighed for at udøve social kontrol gennem udskrivningen af politivagter og korporlig afstraffelse af den kinesiske og siamesiske arbejdsstyrke. Oscar Schultz fik hurtigt tilnavnet The Tiger.

Over den koloniforvalterlignende position hvilede imidlertid konstant skyggen fra omgivelsernes antivistlige grundstemning. Det fik danskerne flere gange at mærke, når højtstående medlemmer af den siamesiske kongefamilie aflagde besøg på fabrikken. Cementen var meget velkommen, men danskernes tilstedeværelse blev betragtet som et nødvendigt onde. I det hele taget var forholdet mellem danskerne, siameserne og det store kinesiske indslag blandt fabrikkens arbejdere gennemsyret af gensidig racisme, og i den situation var det oplagt for

de få danskere at føle sig stærkt isolerede, både fra venner og familie i Danmark og fra de ligesindede vesteuropæere inde i Bangkok.

For Oscar Schultz' vedkommende gik isolationen ham i stigende grad på nerverne, også selvom cementfremstillingen gik som smurt. I februar 1916 karakteriserede han over for sin mor situationen "som at leve paa en Ø". Lavmålet kom imidlertid lidt senere på året, da kokken i direktørvillaen 1916 døde af pest, og Oscar Schultz' kone, den amerikansk-fødte Emily Passano, havde fået nok af den støjfyldte cementfabrik og forlod Siam. Da gav den ellers barske dansker ondt af sig over for moderen hjemme i Danmark:

Bangsue 2. maj 1917:

"Du kan ikke tænke dig hvor meget jeg længes efter at se eder alle igen efter disse Aar i Siam, hvor mit Arbejde i enhver Henseende har været en stor Succes, paaskønneth fra alle Steder, men hvor mit Privatliv har været en absolut Failure."

Nok var der rum for, at danskerne kunne indtage en fremtrædende rolle i den siamesiske cementindustri, men de overordnede vilkår trak dybe spor ind i enkeltpersonernes privatliv.

Det danske overtag

Som modtræk til siamesernes antivistlige grundstemning besad danskerne ét kort, der var af afgørende betydning for opretholdelsen af deres position, nemlig de teknologiske kompetencer, der fortsatte med at være helt asymmetrisk fordelt, fordi Bangsue-fabrikkens produktion forblev danskernes domæne. Det gav danskerne et overtag, at dagligdagen på den store og komplicerede fabrik sorterede under dem, mens siameserne fortsat stod uden for de ledende positioner.

Den danske isolation var på den måde et vilkår, der på en og samme tid var både smertefuldt og en gylden mulighed. Det kom til udtryk flere gange, både, når der skulle gennemføres udvidelser med indkøb af nye anlæg fra København, og når de ledende poster på fabrikken skulle besættes. Selv ikke, da Oscar Schultz i tæt samråd med Alexander Foss og hans kompagnon Poul Larsen i årene 1919-25 meget aktivt arbejdede for etableringen af en konkurrerende fabrik ved Kuala Lumpur på den malajiske halvø, fik det konsekvenser for den danske position. I 1925 var utilfredsheden med Oscar Schultz' indsats ganske vist blevet så stor, at han måtte forlade sin direktørstilling. Det var anledning til nogen nervøsitet hos F.L. Smidth & Co. i Valby, der frygtede at miste indflydelsen på de siamesiske forhold. Men den frygt viste sig aldeles ubegrundet, for siameserne så ingen grund til at gå til andre end de effektive og ufarlige danskere – heller ikke i de næste 50 år, hvor The Siam Cement Co. forblev under dansk ledelse.

Umiddelbart kan der være grund til at gå ud fra, at danskernes rolle i den siamesiske cementindustri svarede til det danske islet i Asiens cementindustri i øvrigt. I en tid, hvor de store europæiske

kolonimagter stadig udøvede deres dominans, måtte en dansk samarbejdspartner gennemgående fremstå som et relativt ukompliceret alternativ, som uden større risici kunne overlades en ganske vidtgående rolle i de mange projekter.

Yderligere oplysninger om Kulturarvsstyrelsens udpegning af Danmarks 25 nationale industriminder se: <http://www.kulturarv.dk/kommune-turisme/industrikultur/25-fantastiske-industrier/>